

J. S. MILL'İN İKTİSADİ YÖNTEMBİLİMİ:
YENİ BİR ÇIKIŞ NOKTASI
ÇINLA AKDERE

İktisadi düşünce tarihindeki yeri üzerine henüz fikir birliğine varılmamış düşünürlerin başında John Stuart Mill (1806-1873) gelir¹. İngiliz düşünürün görüşlerinin tutarsızlıklar taşıdığı belirtilirken (Hausman, 1981), iktisat kuramında çelişkili ifadeler kullandığından da bahsedilir (Blaug, 1986; Bouretz, 1990). Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1820) ve Thomas Malthus (1766-1834)'un çalışmalarındaki belli başlı konuları tekrar ele alarak bir tür sentez ortaya koyduğu düşünülen Mill (Arena ve Maricic, 1992: 510; Maricic, 1992: 530), iktisadi düşünce tarihine özgün bir katkı yapmamış bir iktisatçı olarak da gösterilir (Blaug, 1986).

Felsefe alanında önemli çalışmalar ortaya koymuş çağdaş Fransız düşünürü Roger-Pól Droit (2009), Mill'in *Considerations on Representative Government* (1861) adlı kitabının yeni Fransızca çevirisi için *Le Monde* gazetesine yazdığı yazıda, Mill'in Fransızlar için "tanınmayan bir ünlü" (*méconnu célèbre*) olduğu fikrini savunur. Mill, doğumunun 200. yıldönümü için University College of London tarafından 4-7 Nisan 2006 tarihinde Londra'da düzenlenen konferansta, iktisatçı olarak değil

1 Karışıklığa neden olmamak için yazının devamında "Mill" olarak kısaltılacak, babası James Mill'in adı ise aynen bırakılacaktır.

de “kamuya mal olmuş bir ahlak felsefecisi”, “kamuya mal olmuş bir entelektüel” ve “çok kültürlü bir düşünür” olarak tanıtılır.² Konferansın programına alınmış yüz yirmi dokuz sunuş arasından sadece beş tanesinin iktisat kuramı, üç tanesinin de iktisadi bilgi kuramı alanında olması, doğal olarak konferansın oturumlarının “siyaset bilimi, fayda, ahlak, özgürlük, tarih/edebiyat, Jeremy Bentham” başlıkları altında gruplandırılması ve bu başlıklarda “iktisat”ın yer almaması sonucunu doğurmuştur. Bu tavrı desteklercesine, Mill’in az sayıdaki biyografilerinden birini kaleme almış olan Reeves (2007), Mill’i “aksiyom tutkunu”, “gazeteci”, “parlamento üyesi”, “radikal ve devrimci” sıfatlarını kullanarak tanıtır. Kendi ülkesinde dahi iktisadi kuramın gelişmesine yaptığı katkıların anılmaması, Mill’in sadece Fransa’da değil, anayurdunda dahi “tanınmayan bir ünlü” olduğunu gösterir.

Mill’in iktisat alanında yaptığı çalışmaların bu derece unutulmasına tepki gösterilmemesi iki türlü sorundan bahsedilmesini mümkün kılar: Mill’in eser verdiği alanlarla ilgilenen araştırmacıların Mill’in iktisatçı kimliğine olan ilgisizliği ve iktisatçıların İngiliz düşünürün kendi disiplinlerinin gelişmesine katkısına olan duyarsızlığı.

Principles: Hayalet kitap

Mill’in iktisatçıları tarafından bu derece unutulduğunu düşünmek doğru mudur? Arena ve Maricic (1992: 510), Ricardo’nun ölümü sonrasında, 1840’lı yıllarda hüküm süren havanın Mill’in ortaya koyduğu sorunsallar sayesinde değiştiğini vurgular. Bu sorunsalların listesini veren Blaug (1986: 256)³ ise Mill’in faiz kuramının, çağına göre neredeyse 40 yıl ileride ol-

2 Konferans programı için bakınız: <http://www.politicalthought.org.uk/conference/programme.php>

3 Bu listede bulunan konular şöyledir: uluslararası talep eşitliği, emek piyasasındaki rekabet dışı gruplar kavramı, genel bir fiyat değişikliğine bağlı talebin toplam gelir etkisine bağlı olan fiyat esnekliğini tanımamıza yarayan arz ve talep yasasının bir tanımdan daha çok bir eşitlik şeklinde ifade edilmesi, ölçek ekonomileri analizi, bileşik ürün analizi ve fırsat maliyetleri (Blaug, 1986: 256).

duğunu belirtir ve ekler: “Mill kendinden önce gelenlerden bazı fikirleri ödünç almış olsa da o, her zaman, bu fikirleri kendisi işlerken geliştirir [...] Mesela, Samuel Bailey ve Senior’da aldığı rant kavramını genelleştirirken ve Richard Jones’dan aldığı bir fikir olan topraktan yararlanma biçimini işlerken, vurguyu ‘gelenek’in rolü üzerine koyar” (Blaug, 1986: 256). Béraud (2010) Mill’in para teorisi alanındaki analizlerinin ileri görüşlülüğünü ve radikallliğini tereddütsüzce ortaya koyar. Hands (2001) iktisadın yöntembilimi üzerine düşünürken Mill’in bu alandaki söylemine ayrı bir yer verir.

1848 yılında ilk baskısını yapmış *Principles of Political Economy*⁴ adlı esere yayınlandığı dönemde gösterilen ilgi büyük olmuştur. Bir kitabın çok satması çok okunduğunu garanti etmese de kitabın ilk baskısının, Ricardo’nun *On The Principles of Political Economy and Taxation* (1817) ve Alfred Marshall’ın *Principles of Economics* (1890) adlı kitaplarını açık farkla geride bıraktığını vurgulamak gerekir (De Marchi, 1974: 121). *Principles*’in etkisi o kadar güçlü olmuştur ki bu etki “iki kuşak boyunca” (Blaug, 1986: 256) iktisatçıların üzerinde kalmış, “19. yüzyılın ikinci yarısına kadar” (Blaug, 1994: 219; 1986: 209) devam etmiştir. De Marchi (1974: 119), “İngiliz iktisatçıları bir dönem sadece bu kitaba bağlı kalmışlardır” yazacak kadar bu etkiyi önemser. Fakat bugün, ne kitabın satış tablolarına bakmak mümkündür ne de başka dillerdeki çevirilerini kitapçılarda bulmak. Toronto Üniversitesi’nin 1963 ve 1991 yılları arasında yayınladığı otuz üç ciltlik Mill’in toplama eserleri (*collected works*), 2006 yılında Routledge yayınevi tarafından tekrar baskıya verilmiş olsa da *Principles*, iktisat tarihinin “hayalet kitap”ı olarak görülmelidir.

Mill’in *Principles*’inin pabucunu dama atan Marshall’ın 1890’da yayınlanan *Principles*’i olmuştur-ki bu iki eseri aynı şekilde “*Principles*” başlığını kullanarak kısaltmak doğru olmaz: Marshall’ın kitabının başlığında “Political Economy”nin yerine “Economics” gelmiştir. Bu değişiklik önemlidir çünkü iktisadi düşünce tarihinde bir paradigma değişikliğini simgeler. İk-

4 Yazının devamında *Principles* olarak geçecektir.

tisadi kuramların tarihinde bir dönüm noktası sayılabilecek bu paradigma değişikliği dönemini, yazımızın sınırlarının dışın-
da bıraksak da Mill'in eserlerine olan ilgisizliğin bu önemli de-
ğişim dönemine olan ilgisizlikle de bağlantılı olabileceğini ha-
turlatmalıyız.

Principles'ın kaderini anlamak için belki de yayınlandığı koşullara, yani 1840'ların İngiltere'sine bakmak gerekiyor. Kitabın yayınlandığı dönem, Ricardo'nun ölümünün ardından iktisadi tartışmalarda hissedilen bir lider boşluğuna rastlar. Ricardo zamansız bırakmıştır endüstri devriminin eşigindeki İngiltere'yi. Geçirmekte olduğu –Polanyi'nin deyimiyile– “büyük değişim”i anlamaya ve anlatmaya çalışan İngiliz toplumunun tarihine 1815, 1817 ve 1825 ekonomik krizleri eklenmiş, ekonomik sistemin iyi işleyip işlemediğine dair güvensizlik artmış (Arena ve Maricic, 1992: 509), bir de tüm bunlara yoksulluk ve zaruret, diğer bir deyişle “sosyal sorun” (*question sociale*) (Castel, 1995) eklenmiştir. Böyle bir ortamda, Ricardo'nun iktisadi kuramının 1830'lardan itibaren hedef tahtası olmasına şaşırılmamalıdır. Charles Dickens'in *Hard Times* adlı romanında 1854'de resmettiği bu tablo karşısında Mill'in karşı karşıya kaldığı ikilem, şöyle tanımlanabilir: Ricardo'nun kuramını yeniden gözden geçirip, yanlışlarını bulup düzeltmek mi yoksa kuramın “sosyal sorun” a çözüm arayışında bulunmadığını gerekçe olarak gösterip onu tamamen rafa kaldırmak mı?

Mill ve Ricardo

Mill'in bu iki yoldan hangisini seçtiğine dair yorumlar bazen çelişkilidir. Örneğin, Blaug (1986) kendi içinde çelişir: Mill'in hem sadece “Ricardo ne yazmışsa aynı yazdığı” (Blaug, 1986: 255-256) hem de “Ricardo'nun argümanlarını Ricardo'nun bile tahmin edemeyeceği noktalara vardırıldığını” (Blaug, 1986: 255-256) yazar. Bu konuyu Mill ve Ricardo'da bilimsel yöntem sorunu olarak işleyen Zouboulakis (1993), Mill'i “Ricardocu gelenek” olarak adlandırdığı yazarlar grubuna da-

hil ederken,⁵ aynı zamanda, ona bu grupta ayrıcalıklı bir yer tanıyarak (Zouboulakis, 1993: 128)⁶ tereddütlü bir analiz ortaya koyar. Buna rağmen, A. Maricic (1992: 530) daha tutarlıdır ve kararlılıkla Mill'in her zaman Ricardo'ya yapılan saldırılara karşı oldukça dikkatli olmuş, ustasını korumuş, kuramının toplumdaki sorunlara çözüm getirebileceğini savunmuş olduğunun altını çizer. Boland (1987)'in tavrını da kararlı bulabiliriz. *New Palgrave: A dictionary of Economics*'in “methodology” (yöntembilim) maddesinde iktisatçının adını Nassau Senior, John Eliot Cairner ve John Neville Keynes'le anarken onların arasındaki yerini ayıksılaştırılmaz bile. Hands (2001) de Zouboulakis (1993) gibi konuyu yöntembilimsel açıdan ele alarak, tereddütsüzce, iktisadi düşünce tarihinde Mill'e çok daha özel, yenilikçi bir yer verme yoluna gider. Fakat ne yazık ki Mill'in yönteminin, Ricardo'nun yöntemine atfedilen “*a priori* yöntem” olduğunu belirterek Mill'in yönteminde neyin yeni olduğunu hiçbir zaman ortaya koyamaz.

Bugün Mill'e olan ilginin, onun iktisat kuramından daha çok iktisadın yöntemine dair söylemine yönelik olmasının nedeni işte tam da bu noktada belirir: Mill'in Ricardo'ya bağlılığını, yakınlığını ya da ona olan uzaklığını anlamak. Görüldüğü üzere, yapılan çalışmalar Mill'in kuramsal ve yöntembilimsel açıdan Ricardo'ya olan bağlılığı konusunda basit ve açık bir cevap vermekten uzaktır. Dolayısıyla başta da dile getirdiğimiz üzere, Mill'in iktisadi düşünce tarihindeki yerini belirlemek ve iktisadın yöntemine yaşadığı dönemde nasıl bir yenilik getirdiğini anlamak için, önce onun iktisadın yöntembilimi üzerine olan söylemini anlamak, daha sonra da bunu Ricardo'nun metoduna dair yapılan açıklamalarla karşılaştırmak gerekir. Bu karşılaştırma, bu yazının sınırlarını aşan çok geniş bir çalışma gerektirir. Mill yorumcularının –yukarıda bir kısmı sergilenmiş– tereddütleri

5 Zouboulakis (1993)'in bu gruba dahil ettiği iktisatçılar: Nassau William Senior, Richard Whately, John Stuart Mill, John Elliot Cairnes, Walter Bagehot, Henry Sidgwick, John Neville Keynes.

6 Zouboulakis Mill'in Ricardocu geleneğe dahil olduğunu fakat onun “*ceteris paribus*” kalıbını kullanmanın risklerinin çok daha farkında olan” bir Ricardocu olduğunu savunur (Zouboulakis, 1993: 128).

göz önüne alınırsa, bahsi geçen yöntembilimsel incelemenin en önemli zorluğu öncelikle Mill'in bilimsel yöntem üzerine olan söylemini anlamak ve açıklamak, daha sonra ise düşünürün iktisadın bilimsel yöntemi üzerine yazdıklarını yorumlamaktır. Bu yazının amacı, Mill'in iktisadi konuları incelerken başvurduğu yöntemi anlamaya yardımcı olacak yeni bir çıkış noktası ortaya koymaktır. Bu çıkış noktası öyle bir çıkış noktası olmalıdır ki yukarıda birkaçını andığımız çalışmaların düştüğü tereddütlere düşmemeli, Mill'i birbirine zıt gruplara dâhil edip, her grupta kendisine ayrıcalıklı bir yer vermekle yetinmemelidir.

Logic ve "Beşinci Deneme"

Geçtiğimiz kırk sene zarfında Mill'in yöntem söylemi üzerine olan çalışmalara ilginin arttığı izlenmiştir. Bu ilgi, düşünürün *System of Logic* (1843)⁷ adlı kitabı ve "*On the Definition of Political Economy; and the Method of Investigation Proper to It*" adlı makalesindeki fikirlerin tutarlılıklarını sorgulayarak yorumlama çabası içinde olmuştur.⁸ Fakat unutulmamalıdır ki bu kitap da *Logic de Principles* ile aynı kaderi paylaşmış, bugün artık başka dillere çevrilmeyen ve yeni baskısı yapılmayan bir "hayalet kitap" olmuştur. Bu kitap da zamanında yazarına beklemediğinin çok üzerinde başarı sağlamış, bilginin temelini deney, insanın ahlaki özelliklerini ve entelektüel yönelimlerini bilincin algıladığı olaylar arasındaki bağlantılar olarak belirleyerek Alman deneyönceselciliğine (*a priorisme*) karşı, güçlü bir duruş içinde olmuştur (Belot, 1897: XVII). İkinci eser ise *Eassay on Some Unsettled Questions of Political Economy* (1844) adıyla yayınlanmış bir kitapçığının beşinci denemesidir.⁹ Bu deneme önce 1831 sonbaharında yazılır, daha sonra her eserini iki kez yazmayı alışkanlık haline getirmiş Mill, eseri, 1833 yazında tekrar kaleme alır. Deneme ilk olarak 1836'da *London and Westminster Review* (IV et XXVI Oct. 1836: 1-29)'da yayınlanır.

7 Bundan böyle *Logic* olarak geçecektir.

8 Hands (2001)'de bu çalışmaların bir listesi bulunabilir.

9 Bu yüzden "Beşinci Deneme" olarak kısaltılacaktır.

Logic'den yola çıkarak Mill'in iktisadi yönteminin anlaşılabilirliği konusundaki şüpheler, yine Mill yorumcularını farklı kutuplara çeker. Mill'in *Logic*'de bilimsel araştırmanın yöntemi üzerine söylediklerinin, iktisadın yöntemine ışık tuttuğu konusunda da tereddütler mevcuttur. Bu şüphelerden en güçlüsü Hausman (1981) tarafından ifade edilir. Yazar, bilimsel araştırmanın yöntemini konu alan *Logic* ile iktisadi yöntem odaklanan *Beşinci Deneme* arasında, fikir ayrılığı olduğunu belirtir. De Marchi (1986), Hausman'ı (1981; 1984) eleştirir ve onu, Mill'in argümanlarını "güncel mikro iktisat, genel denge modelleri ve neoklasik kuramın stratejileriyle" uyuşur göstermek için hileli yorumladığını söyler. Aslında bu iki eser aynı zamanlarda yazılmış ve birbirini tamamlayıcı niteliktedir. *Beşinci Deneme*'nin *Logic*'in bir taslağı olduğu, hatta bu iki eserin ana fikrinde farklılık olmadığı bile düşünülür (Hands 2001: 16).

İktisat, bir bilim olarak bağımsızlığını ilan etme yolunda, iktisadi olayı bazı kurallara göre inceleme sorunuyla karşı karşıya kaldığında, ilk olarak fizik bilimlerinin doğa olaylarını nasıl incelediğini araştırdı. Politik iktisadın ahlak felsefesinin bir konusu olmaktan kurtulup yeni bir disiplin olarak ortaya çıktığı tarihte, Smith'e Isaac Newton'un izinden yürümeyi seçtirerek "yerçekimi" kavramını kullandıran da¹⁰ günümüzde iktisadi olayı son bilim paradigmalarından " karmaşıklık kuramı"ndan etkilenecek " karmaşık" olarak addeden de bu disiplinin fizik bilimleriyle kurduğu derin bağdır. Fakat Mill, iktisadi olayların doğasının fizik bilimlerinin incelediği olayların doğasından daha farklı olduğunu hatırlatır. Mill'in iktisadi yöntemini düşünürken ilk sorduğu soru, iktisadi olayın, dolayısıyla yasaların niteliğinin ne olduğu ve bu nitelikteki olayları incelemeye, anlamaya uygun yöntemin nasıl belirlenebileceği sorusudur. Bu soruya verdiği cevapla kendi döneminin iktisatçılarını "şeylerin doğasından kaynaklanan olaylarla sosyal düzenlemelerden kaynaklanan olaylar"ı (Mill, 1848: 120) birbirine karıştırmakla suçlar.

Fizik bilimleriyle sosyal bilimlerin yöntemi arasındaki en büyük fark, Mill'e göre, ilkinde deney yoluyla bilgiye ulaşılabilir.

10 Bu konuda daha ayrıntılı bir analiz için bkz. DelleMotte (2002).

yorken ikincisinde bunun mümkün olmamasıdır. Deneysel yasalar, olaylar arasındaki “devamlılık” (*succession*) ve “aynı anda meydana gelme” (*coexistence*) durumu tespit edilerek oluşturulur (Mill, 1843: 323-370; 1861). Fakat sosyal bilimlerin konusu olan “insanları konu alan işler” (*human affairs*) bütün toplumlardaki insan ilişkilerini açıklamaya yarayan nihai yasaların konusu olamaz. Bunun sebebi “deneysel yasalar” tarafından değil “ortak deneyim”in (*common experience*) ürünü olarak ortaya konmuş olmalarıdır (Mill, 1843: 861).

Mill’in iktisadi olaylara olan bu yaklaşımı, babası James Mill (1773-1836) ve eşi Harriet Taylor’un (1807-1858) etkisini su yüzüne çıkarır. Babası James Mill’in ona genç yaşta vermeye başladığı temel eğitimin çok yönlülüğü, Harriet Taylor’ın ise gerçekliğin sosyal boyutuna olan duyarlılığı, bir iktisatçı olarak Mill’in, etrafındaki olayların farklı boyutlarını algılamasına yol açmıştır. Mill, iktisadi olayı, dilbilim felsefesinden mantığa, siyaset biliminden ahlak felsefesine, kimyadan fizyolojiye kadar birçok alandaki engin bilgisine dayanarak inceler. *Logic*’de sadece politik iktisadın değil; fizik, kimya, biyoloji, jeoloji, astronomi, sosyoloji, psikoloji ve siyaset biliminin yöntemleri üzerine de görüş belirtir.

Smith ve Ricardo, politik iktisadın bağımsız bir bilim olduğunu, konusunu “zenginliğin nedenleri” olarak sınırlandırmak suretiyle belli eder (Arena ve Maricic, 1992). Mill de politik iktisadı, diğer bilimlerden ayırmak ister fakat bu çabası, Smith ve Ricardo’dan farklı bir kaynaktan beslenerek ilerler. Maricic’in (1992: 530) belirttiği gibi, “J. S. Mill için, yapılması gereken şeylerden biri, disiplinlerin sınırlarını belirledikten sonra bilimselliğinin doğasını belirlemektir”. Politik iktisadı düşünürken de çıkış noktası yöntembilimsel kaygılardır. Bazı yazarlar, mesele Bensimon (2003), Mill’in yöntembilim alanındaki fikirlerinin aslında iktisada yaptığı en büyük katkı olduğunu bile yazmıştır. Fakat bu alanda ne yaptığı sorulduğunda tekrar çelişkili cevaplar verir. Mill iktisadın bilimselliğinin doğasını nasıl belirlemiştir ve bu temel üzerinde iktisadın konusunu “zenginliğin nedenlerini belirleyen bilim” olmaktan öteye mi götürmüştür?

“Genel nedenler”, “bozucu nedenler” ve “özel deney”

Mill, genel yöntembilimsel söylemine doğa olaylarının niteliği üzerine düşünerek başlarken iktisadi yöntembilimsel söylemine de iktisadi olayın nasıl bir olay olduğunu sorarak başlar. *Logic*’de doğa olaylarını açıklayan yasaları ikiye ayırır: Maddenin yasaları ve zihnin yasaları (Mill, 1843: 849). *Principles*’de iktisadi olayın bu iki kategoriye de girdiğini, bu yüzden hem maddenin hem de zihnin yasalarıyla açıklanması gerektiğini belirtir (Mill, 1948: 199). Lége (2005) ve Smith (1985) bu ayrımı yöntembilimsel bir analiz ekseninde işleyerek Mill’de, üretimi açıklayan yasaların doğa koşulları tarafından belirlendiği için maddenin yasalarına, bölüşüm yasalarının ise insanın kendi yarattığı sosyal koşullar tarafından belirlendiğinden zihin yasalarına girdiğini dile getirir. *Principles* adlı kitabındaki açıklamalarının bu şekilde yorumlanmasına karşı olanlar da vardır. Örneğin Blaug (1996: 221) Mill’in “üretim ve bölüşüm arasındaki bağlantıyı karıştırdığını” vurgulayarak kitaptaki açıklamalarının “normatif politik iktisat ve pozitif politik iktisadı ayırmaktan öteye gitmediğini” belirtirken aslında “bu ayrımın, bir durum açıklanırken nasıl kullanıldığına göre değiştiğinin” de altını çizer. Fakat bu son cümlede nasıl bir noktaya parmak bastığını hiçbir zaman açıklamaz (Blaug, 1996: 221).

İktisadi olayın bu ikili doğası, Mill’in “hayatı boyunca savunduğu” (Reeves, 2007: 209) bir fikrin ifadesinden başka bir şey değildir: “İktisadın bilimsel bir uğraştan farklı olduğu ve insanlığın ilerlemesinde hayati bir rol oynadığı” (Reeves, 2007: 209). Mill ile aynı dönemde yaşamış ünlü felsefeci ve tarihçilerden Taine (1864), tam da bu yüzden, Mill’in “bir iktisatçının söylediklerinden çok daha fazla şey söylediğini, üretimin insandan önce geleceğini değil, insanın üretimden daha önce geleceğini savunduğunu” (Taine, 1864: 420) yazar.

Burada ilginç olan nokta deneysel (*empiric*) yöntemden şaşması söz konusu olmayan bir pozitivist olan Mill’in, iktisadi olayları hem fizik hem sosyal boyutuyla ele almakta ısrar etmesinin, bu olayları incelemeye uygun deneysel bir yöntem bul-

ma isteğinin karşısına çıkmış en büyük engel olmasıdır. Bu elverişsizliğin nedeni, sosyal olayları açıklarken sadece tümdengelim yöntemini kullanmanın sakıncalarıdır; oysa Mill'e göre, tümdengelim yöntemi deneysel yöntemin garantisidir: "Deneysel genelleme örnekleri, nihayetinde onaylanmış ve tümdengelimle dayanarak açıklanmıştır" (Mill, 1843:479). Mill'in politik iktisadın yöntemine dair yorumlarının tıkanıdığı nokta da tam bu noktadır: Politik iktisadın yöntemi tümevarım mıdır tümdengelim midir?

Schumpeter (Hollander, 1985: 173 içinde) Mill'in iktisadi yönteminin tümdengelim yöntemine dayandığını söylerken Hollander (1985: 71) buna karşı çıkar ve tümevarımsal karakterinin daha önce çıktığını vurgular. Bu tartışma, Mill'in Ricardocu okula mensup olup olmadığı konusundaki tartışmanın aynısıdır. Mill'in yöntemi tümdengelimci yöntem olarak kabul edilirse İngiliz filozof Ricardo'nun takipçisi olarak görülmüş, tümevarımcı olarak kabul edilirse Ricardo okulundan farklı yere konmuş olur. Oysa durum bu kadar basit bir akıl yürütme ile açıklanmaktan çok uzaktır ve daha titiz bir analiz gerektirir. Mill, politik iktisadın yöntemini tanımlarken hem tümevarım hem de tümdengelim yöntemine yer vermiş ve bunları iktisadi analizin farklı evrelerine yerleştirmiştir.

Logic'in altıncı ve son bölümü olan "*On the Logic of Moral Sciences*"da tümdengelim ve tümevarım yönteminin birlikte var olduğu deneysel yöntemi "tersine tümdengelimci yöntem" ya da "tarihsel yöntem" olarak adlandırır (Mill, 1843: 911-931). Bu yöntemin deneyselci özelliğinin garantisi, onun bir aşaması olarak görebileceğimiz "özel deney" (*specific experience/specific experimentation*) adındaki safhadır (Mill, 1843: 917). Hirsch ve De Marchi'ye (1990: 10) göre, Mill'in bahsettiği "özel deney" *a priori* metodun bir inkârıdır.

Mill, "özel deney"i açıklamak için nedensellik kavramının yardımına başvurur. Öncelikle bir iktisadi olayın ortaya çıkmasını sağlayan nedenleri düşünür. Bu nedenleri iki kategoriye ayırır: "Genel nedenler" ve "Bozucu nedenler". "Genel nedenler", iktisadi kuram kurulurken hesaba katılan nedenlerdir.

Bir başka deyişle "en azından belli bir zamanda ve kuramsal yapıda bir ülke için geçerli olan nedenlerdir" (De Marchi, 1998: 312). Kuramın bazı durumlara uygulanmasını engelleyerek bu durumları açıklamasına engel olan nedenlere "bozucu nedenler" denir (Mill, 1843: 330). Bu nedenler, iktisat biliminin incelemediği fakat iktisadi olayın oluşmasında rol oynayan koşulları yaratan nedenlerdir. Bu koşullar, bazen iktisadi olayı oluşturan fakat bilimin henüz keşfetmediği koşullar da olabilir (Mill, 1836: 330). Mill'e göre, "politik iktisadın prensiplerinin ayrı bir duruma uygulanması zorunlu olduğunda, bu olayın tüm koşulları hesaba katılmalıdır; sadece olayı inceleyen soyut bilimin hesaba kattığı olaya özgü koşullar ['genel nedenler'] değil, aynı zamanda başka hangi koşulların bu durumun doğmasında etken olduğu ['bozucu nedenler'] (Mill, 1836: 330) araştırılmalıdır".

Mill'e göre, iktisat bilminde, siyaset bilminde olduğu gibi, bir olayı ya da durumu yaratan nedenlerin "etkilerini karşılaştırabilmemizi sağlayacak tatmin edici bir tümevarım yöntemi uygulayabilmek için nedenler, her durumda özel bir deneyin konusu olabilir" (Mill, 1836: 78). "Özel deney" safhasında kuramın kuruluş aşamasında hesaba katılmayan "bozucu nedenler" iktisadi analize katılır (Mill, 1836: 330). "Bozucu nedenler" in, sadece zenginliğin nedenlerini konu aldığı belirtilerek ayrı bir disiplin olarak bağımsızlığını ilan etmiş politik iktisat için bir bağımsızlık tehdidi mi yoksa iktisadi kuramı güçlendirici niteliği olabilecek bir açılım mı olduğu, etraflıca tartışılmaya değer bir konudur. Bu tartışmayı başlatmak için Mill'in iktisat kuramında hangi tür "bozucu nedenlere" yer verdiği gündeme getirilmelidir.¹¹

"Bozucu nedenler", Ricardo'nun politik iktisadının bir olayı incelerken hiç ilgilenmediği koşullardır. Politik iktisadın konusunun dışında gibi görünseler de aslında etkileri, iktisadi olayın oluşum sürecinde rol oynar. Bu etki, geometrinin konusuna giren olayların oluşum sürecinde incelenemez. Bazen birbirinin etkisini çürüten, değiştiren veya karşıtlandıran birden fazla itici gücün aynı anda aktif olması durumunda oluşa-

¹¹ Bu yazının sınırlarını aşan bu tartışma için bkz. C. Akdere (2010).

bilecek “hareketsizlik” sonucu ortaya çıkan ya da bu itici güçlerden herhangi birinin yaratacağı hareket yönünden farklı bir yönde hareket yaratarak beliren, mekanik ya da kimyasal olayın oluşum sürecinde incelenebilir (Mill, 1843: 444). Bir başka deyişle Mill, iktisadi olaya geometrinin değil, mekaniğin ve ya kimyanın, o zaman için yeni olan gözlükleriyle bakma eğilimindedir.

İktisadi olayı açıklayan yasalar yapıldıktan sonra, bu yasaları belirli bir duruma uygularken “bozucu nedenler”in nasıl hesaba katılması gerektiğini anlatmak için bir örneğe başvurur İngiliz düşünür. Bireylerin iktisadi davranışını belirleyen ana itici gücün ya da “genel neden”in “zengin olma arzusu” olduğunu belirten Mill, hem *Logic*'de hem de *Beşinci Deneme*'de, kuramın bu şekilde tanımladığı insan davranışını etkileyen iki “bozucu neden” ortaya koyar: “Çalışmaya karşı hissedilen iğrenme” (*aversion to labor*) ve “bedeli olan zevklerden çabucak yarılanma arzusu” (*desire of the present enjoyment of costly indulgences*) (Mill, 1836: 321). Bu iki etki politik iktisadın konusuna girmese de “zengin olma arzu”nun insanın davranışlarını yönlendirişini etkiler ve “her zaman bu arzuyu frenleyerek ya da ona engel teşkil ederek” bu arzuya eşlik eder (Mill, 1843: 902). “Zengin olma arzusu” insanın iktisadi davranışlarını “lükse ve kullanıma dair ve gerekli nesnelere sahip olma” hırsı doğrultusunda yönlendirirken “bozucu nedenler” insanı daha “az çalışmaya” teşvik etmek biçimiyle “zengin olma arzusu”nun yarattığı motivasyona zıt düşen bir motivasyon yaratarak, iktisadi davranışları, farklı bir şekilde yönlendirir. Bu nedenlerin yarattığı etki de ancak “özel deney” safhasında, yani hâlihazırda ki bir kuramı, belli bir olayı anlamak için seferber ettiğimizde keşfedilecektir.

Sonuç niyetine

Mill'in iktisadi düşünce tarihindeki yerini daha iyi anlayabilmek için, İngiliz düşünürün Ricardo ile olan kan bağına dair yargımıza netlik kazandırmak gerekir. Bu yazıda, iki iktisatçı-

nın iktisadi kuramları arasındaki benzerlik ve farkları anlamaya dair yeni bir yaklaşım önerilmektedir: kullandıkları bilimsel yöntemleri karşılaştırmak. Bu karşılaştırma çabasının ilk adımı olarak; Mill'in iktisadi yöntembilim üzerine söylemi tartışılmıştır. İngiliz düşünürü göre, iktisadi olayların hem fizik bilimlerinin hem de sosyal bilimlerin konusuna giriyor olması, bu olaylara dair bilginin sadece deney yolu ile elde edilemeyeceğini gösterir. Bu durum, iktisadi olayın ne sadece tümdengelim yolu ile ulaşılmış genellemeler ile ne de tümevarım yolu ile tek tek olay incelemesi yaparak açıklanamayacağını yazar. İktisadi olayı en iyi açıklama yolunda, “özel deney” adında bir deneysel aşama tanımlar. Bu aşama Mill tarafından, hem tümdengelim ve hem tümevarım yöntemine yer veren bir metot olarak tanımlanır. Mill, “özel deney”i açıklarken de aslında; Ricardo'nun iktisadi kuramının incelemediği bazı sosyal koşullara kendi kuramında yer vermenin ve iktisadi olayı hem fiziksel hem de sosyal boyutuyla incelemenin yolunu gösterir.